

İNTELLEKTUAL KAPİTALIN İNKIŞAFININ NƏZƏRİYYƏVİ PERSPEKTİVLƏRİ

UOT 005.94

<https://doi.org/10.30546/3006-0346.2025.3.87.587>

GÜLNAR SƏFƏROVA

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti(UNEC),
doktorantE-mail: gulnar_safarova@list.ru<https://orcid.org/0009-0004-2402-6050>

Giriş

Müasir dövrdə intellektual kapital təşkilatın uğuru üçün ən vacib resurs hesab olunur. Bu dövrdə təşkilatlar, biliklərini və rəqabət qabiliyyətini artırmaq, daha məhsuldar olmaq üçün böyük çətinliklərlə üzləşirlər. Torpaq, əmək və kapital kimi istehsala əsaslanan iqtisadiyyatın hələ də əhəmiyyətli olduğu şübhəsizdir. Ancaq, hazırda təşkilatlarda qeyri-maddi aktivlərə, xüsusilə biliyə əsaslanan iqtisadiyyata daha çox diqqət yetirilir. Biliyə əsaslanan iqtisadiyyat, biliklərin istehsalı, bölüşdürülməsi və tətbiq olunduğu iqtisadiyyat olaraq təyin olunur və bu bilik, bütünlükdə böyümənin, sərvətin yaradılmasının və məşğulluğun əsası hesab olunur. Bu, yalnız yüksək texnologiyalı və ya bilik tutumlu sənayeləri deyil, digər sənayeləri də əhatə edir. Məlumat tutumlu təşkilatlar, həm məlumat yaratmaq, həm də bu məlumatı səmərəli şəkildə yaymaq və bilikləri tətbiq etmək bacarıqlarına malik olan təşkilatlardır. Biliyə əsaslanan iqtisadiyyatda təşkilatlar, öz unikal imkanlarından istifadə edərək rəqabət üstünlüyü saxlamaq və rəqiblərindən daha sürətli öyrənmək qabiliyyətini inkişaf etdirmək üçün rəqabət aparırlar. Bilik, təşkilatların rəqabət üstünlüklərinə nail olmaq üçün davamlı strateji bir aktiv olaraq qəbul edilir. Bundan əlavə, biliyin təşkilatın ən vacib resurslarından biri olduğu vurğulanır.

1. İntellektual kapital nəzəriyyəsinin yaranması və inkişafı

Biliklərin idarə edilməsi və intellektual kapital, XXI əsrdə bir təşkilatı idarə etmək üçün tələb olunan əsas faktorlardır. Biliklərin idarə edilməsi, intellektual kapital baxımından dəyər yaratmaq üçün bilikdən istifadə edən proseslər olaraq müzakirə olunur. İntellektual kapital, biliklərə və digər qeyri-maddi aktivlərə, məsələn, bacarıqlara, münasibətlərə, işçilərin intellektual çevikliyinə, müştəri məmnuniyyətinə, loyallığa, şəbəkələrə, infrastruktur və sistemlərə, prosedurlara, innovasiyalara, sosial dəyərə, inanca və dürüstlüyə malikdir. Buna görə də intellektual kapital, təşkilatın imkanlarını və dəyəri-

ni artırmaqla yanaşı, performansı da yüksəldir.

İntellektual kapital nəzəriyyəsinin inkişafında bir çox tədqiqatçı bu nəzəriyyənin resurslara əsaslanan nəzəriyyə və biliyə əsaslanan nəzəriyyənin qabaqcıl forması olduğunu qəbul edir. İntellektual kapital, təşkilati performansın yüksəlməsi üçün ən mühüm və kritik uğur faktoru kimi ortaya çıxmışdır. Biliyə əsaslanan iqtisadiyyat əsasən təşkilatların intellektual kapitalına dayanır. Bir çox tədqiqatçı isə intellektual kapital nəzəriyyəsinin resurslara və biliyə əsaslanan nəzəriyyələrin qabaqcıl forması kimi qiymətləndirir.

XX əsrin son iki onilliyində təşkilatın resurslara əsaslanan yanaşması, ənənəvi məhsula əsaslanan yanaşmaya nəzərən böyük diqqət cəlb etmişdir. Davamlı rəqabət üstünlüklərinin izahı əsasən təşkilatın sahib olduğu və ya endogen faktorlara nəzarət etməsi ilə əlaqələndirilir. Təşkilatın resurslara əsaslanan nəzəriyyəsi, bir çox tədqiqatçılar tərəfindən inkişaf etdirilmişdir. Bu nəzəriyyəyə görə, təşkilatların rəqabət üstünlükləri onların resurslarından istifadə etməklə əldə edilir. Hazırda resurslara əsaslanan yanaşma müasir və perspektivli bir nəzəriyyə olaraq qəbul edilir.

Penrose qeyd etmişdir ki, təşkilatın resurslara əsaslanan yanaşması, onun resurslarının həm maddi, həm də qeyri-maddi aktivlərə aid olduğunu göstərir. Eyni zamanda bir çox tədqiqatçılar təşkilatların resurslara əsaslanan nəzəriyyəsinin Penrose-nin yanaşmasındakı təməllərdən başladığını müdafiə edirdilər. Penrose təşkilatın resurslarını əsasən maddi və insan resurslarının birləşməsi kimi qeyd edir. Maddi aktivlər torpaq, avadanlıqlar və digər əsas vəsaitləri, insan resursları isə təşkilata xidmət edən əlavə dəyərləri əhatə edirdi [1].

Buna paralel olaraq, resurslara əsaslanan nəzəriyyə, təşkilatların resurslardan necə istifadə edərək davamlı rəqabət üstünlüklərinə nail olduqlarını başa düşməkdə onlara kömək edir. Barney, firmanın fiziki aktivlərini, insan kapitalı və təşkilati resurslar kimi kollektiv bir anlayış olaraq qiymətləndirilməsinin vacibliyini vurğulamışdır. Lakin, bəzi tədqiqat-

çılar iddia edirlər ki, təşkilatların yüksək texnoloji resursları asanlıqla satın alınmır, çünki bu resurslar hərtərəfli öyrənmə prosesi və ya korporativ mədəniyyətin dəyişməsinə tələb edir. Resurslar müəssisə üçün unikal xarakter daşıyır və buna görə də rəqiblər tərəfindən təqlid edilməsi daha çətindir [2].

Resurslara əsaslanan nəzəriyyənin əhəmiyyətindən əlavə, bir çox tədqiqatçılar bu nəzəriyyə ilə bağlı bəzi fikirləri irəli sürmüşlər. Onların fikrincə, resurslara əsaslanan nəzəriyyənin bəzi zəiflikləri mövcuddur. Məsələn, bu nəzəriyyə əsasən təşkilatın resurslarının daxili hissəsinə və imkanlarına diqqət yetirir. Təşkilatın resurslara əsaslanan nəzəriyyəsi rəqabət üstünlüyü əldə etməyə və təşkilatın daxili resurslarını idarə edərək fəaliyyətini artırmağa yönəlmişdir [1]. Əvvəlki empirik təhlillər göstərmiş ki, resurslara əsaslanan nəzəriyyənin iki əsas nöqsanı mövcuddur. Birincisi, bu nəzəriyyə xüsusilə, təşkilatın daxilində olan resurslara müraciət edir. İkincisi, bir çox tədqiqatçılar resurslara əsaslanan nəzəriyyənin statik təbiətinə görə bəzi çatışmazlıqların olduğunu, həmçinin, bu nəzəriyyənin daim dəyişən və rəqabət mühitində bəzi çətinliklərlə üzləşə biləcəyini qeyd etmişdilər. Bu zəif cəhətləri aradan qaldırmaq üçün müxtəlif yanaşmalar ortaya qoyulmuş və təşkilatların daxili perspektivinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə yeni fikirlər inkişaf etdirilmişdir.

Təşkilatlar mövcud olma və rəqabət üstünlüklərini əldə etmək üçün ümumi biznes mühitinin tələblərinə uyğunlaşmaq, bilik və bacarıqlarını inkişaf etdirmək qabiliyyətinə malik olmalıdırlar. Müasir dövrdə bilik, təşkilatların uğurunun əsas amili kimi qəbul edilir və yeni biliklərin yaranması və tətbiqi, rəqabət üstünlüklərini əldə etmək və qorumaq üçün əsas amil hesab olunur. Eyni zamanda, bilik istehsalının əsas amil olduğu və biliyə əsaslanan iqtisadiyyatın əsasını təşkil etməsi fikri də geniş yayılmışdır. Biliyə əsaslanan aktivlər, dəyər yaradılmasında böyük rol oynayır. Biliyə əsaslanan iqtisadiyyatda təşkilatların imkanları, əsasən, biliyə əsaslanmalı və menecerlər rəqabət üstünlüklərini qorumaq, saxlamaq üçün hansı bacarıqların lazım olduğunu başa düşməlidirlər.

Curado və Bontis təşkilatların biliyə əsaslanan yanaşmasını, resurslara əsaslanan nəzəriyyənin genişləndirilməsi kimi qiymətləndirmişdir. Bu yanaşma həmçinin, resurslara əsaslanan nəzəriyyə ilə sıx əlaqəli olduğunu bildirən tədqiqatçılar tərəfindən dəstəklənmişdir [3].

Sveiby də təşkilatların getdikcə daha çox biliyə əsaslandığını qeyd etmişdir. Bilik, rəqabətin əsas faktoru olaraq qəbul edilir və təşkilatların biliyə əsaslanan baxışının əsasını təşkil edir. Bilik, xüsusi bir strateji resurs kimi qəbul edilir və ənənəvi iqtisadi aktivlərdən fərqli olaraq dəyərdən düşür. Çünki biliyə əsaslanan resursların təbiəti qeyri-maddi və dinamikdir. Bundan əlavə, biliyə əsaslanan nəzəriyyə, biliyin təşkilatların ən vacib sərvəti olduğunu və təşkilati imkanları optimal şəkildə istifadə etmək üçün əsas resurs olduğunu vurğulamışdır [4].

Biliyə əsaslanan nəzəriyyə, resurslara əsaslanan nəzəriyyənin nöqsanlarını aradan qaldırmağa çalışmışdır. Biliyə əsaslanan nəzəriyyə dinamik xarakter daşıyır və təşkilatların daxili və xarici resurslarını nəzərə alaraq rəqabət üstünlüyü əldə etməyə yönəlir. Resurslara əsaslanan nəzəriyyə, təşkilatın yalnız maddi resurslarına və insan səriştəliklərinə diqqət yetirir və yalnız mövcud resurslardan istifadə edərək rəqabət üstünlüyü əldə etməyə yönəlmişdir. Bu nəzəriyyə statik xarakter daşıyır və yalnız təşkilat daxilində mövcud resurslara fokuslanır.

Biliyə əsaslanan nəzəriyyə isə, resurslara əsaslanan nəzəriyyənin davamı olaraq onun çatışmazlıqlarını aradan qaldırmaq məqsədilə inkişaf etdirilmişdir. Bu nəzəriyyə dinamikdir və həm daxili, həm də xarici resursları nəzərə alır. Təşkilatlarda bilik idarəçiliyi daxili və xarici hissələrdən ibarətdir. Daxili bilik idarəçiliyi, təşkilat daxilində ünsiyyət, biliklərin toplanması həmçinin, tətbiqini əhatə edərkən, xarici bilik idarəçiliyi digər təşkilatlarla əməkdaşlıq və bilik mübadiləsinə fokuslanır. Bu, təşkilatın rəqabət üstünlüyünü artırmaq üçün əlaqələrin yaxşılaşdırılmasına gətirib çıxarır.

Biliyin idarə edilməsinin dinamik təbiəti, təşkilatların qeyri-maddi resurslardan istifadə edərək məhsullardan dəyər yaratmasına və xidmətlər təklif etməyə kömək edir. Buna görə də intellektual kapital nəzəriyyəsi, görkəmli tədqiqatçılar, akademiklər və praktikerlər tərəfindən bu məsələnin həlli üçün təklif edilmişdir.

2. İntellektual kapitalın əsas komponentləri

İntellektual kapital termini ilk dəfə 1969-cu ildə Jon Kenneth Galbraith tərəfindən təqdim edilmişdir. Bu sahədə bir çox tədqiqatçı tərəfindən intellektual kapitalın tərifləri və onun rolunun izahları verilmişdir. Kozak intellektual kapitalın hələ də tam inkişaf etmədiyini və vahid bir tərifinin olmadığını qeyd etmişdir [5].

Edvinsson intellektual kapitalı insan kapitalı ilə struktur kapitalının cəmi olaraq müəyyən etmişdir [6]. Stewart intellektual kapitalı üç Əsas hissəyə ayırmışdır: insan kapitalı, müştəri kapitalı və struktur kapitalı. Eyni şəkildə bir çox tədqiqatçı intellektual kapitalın üç komponentdən ibarət olduğunu və əlavə olaraq, intellektual kapitalın müxtəlif qeyri-maddi resurslara əsaslandığı qeyd etmişdir. Bu qeyri-maddi resurslara işçilərin səriştəsi, biliyi, təhsili, bacarığı, intellektual çevikliyi, brend adı, müştəri əlaqələri və təşkilatın quruluşu daxildir. Bueno və digər tədqiqatçılar sosial kapitalın və texnoloji kapitalın da intellektual kapitalın ayrılmaz hissələri olduğunu müdafiə etmişdirlər [7].

Bəzi tədqiqatçılar isə intellektual kapitalın tərkib hissələrinə insan kapitalı, təşkilati kapital və ya struktur kapital, texnoloji kapital, sosial kapital və biznes prosesi kapitalını, həmçinin, müştəri kapitalını daxil etmişdirlər. Ədəbiyyatlara baxış zamanı məlum oldu ki, intellektual kapitalın komponentləri müxtəlif tədqiqatlarda fərqli şəkildə təqdim olunmuşdur. Lakin, bəzi tədqiqatçılar yeni bir konsepsiyani təqdim edərək, intellektual kapitalın əsas komponentlərini aşağıdakı kimi vermişdilər: insan kapitalı, müştəri kapitalı, struktur kapital, sosial kapital, texnoloji kapital və mənəvi kapital. Tədqiqatçılar intellektual kapitalın təşkilatların müvəffəqiyyəti üçün kritik bir amil olduğunu vurğulamış və bunun, təşkilatların bazarda rəqabət üstünlüyünü əldə etmələri üçün əvəzolunmaz olduğunu müdafiə etmişdirlər.

Cədvəl 1. İntellektual kapitalın əsas komponentləri

İnsan Kapitalı	İşçilərin bilikləri, bacarıqları, təcrübələri, təhsili, intellektual çevikliyi və digər insan resursları.
Müştəri Kapitalı	Müştəri əlaqələri, müştəri məmnuniyyəti, müştəri loyallığı və müştəri ilə olan əlaqələrin gücləndirilməsi.
Struktur Kapitalı	Təşkilatın daxili prosesləri, iş strukturu, texnoloji sistemlər, prosedurlar və təşkilati strukturlar.
Sosial Kapital	Təşkilatın daxili və xarici əlaqələri, əməkdaşlıq və şəbəkələr, sosial əlaqələrdən faydalanma.
Texnoloji Kapital	Təşkilatın texnoloji bilikləri, yenilikçi texnologiyaları, texnoloji infrastrukturunu və inkişafı.
Mənəvi Kapital	Təşkilatın etikas, dəyərləri, inanc sistemi, təşkilati mədəniyyət.

Mənbə: Müəllifin araşdırmaları əsasında.

Bontis təşkilati səviyyədə insan kapitalını innovasiya və strateji yenilənmə mənbəyi olaraq qəbul etmişdir. Eyni zamanda, Bontis bildirir ki, işçilər öz səriştələri, münasibətləri və intellektual çevikliyi ilə intellektual kapital yaradırlar. İnsan kapitalı, işçilərin bacarıqları, təhsili, münasibətləri və intellektual çevikliyi kimi müxtəlif amilləri əhatə edir. Bu bacarıqlar işçilərin innovativliyini və biznes problemlərini həll etmə qabiliyyətini inkişaf etdirir. Təşkilatlarda intellektual kapitalın yaradılmasının əsas mənbəyi məhz insan kapitalıdır[8].

Müştəri kapitalı intellektual kapitalın kritik bir tərkib hissəsidir və əsasən təşkilat ilə müştəriləri arasındakı əlaqələrə əsaslanır. Bontis və başqalarına görə, müştəri kapitalı, marketing kanallarına daxil edilmiş biliklərə əsaslanır və təşkilatın fəaliyyətini həyata keçirərkən inkişaf etdirdiyi müştəri münasibətlərindən yaranır. Müştərilərlə əlaqənin təşkilatların rəqabət üstünlükləri əldə etməsi üçün çox vacib olduğunu qeyd edirlər, çünki müştərilər müəssisələrdən məhsul və ya xidmət alırlar. Bir təşkilat üçün əsas gəlir mənbəyinin müştərilərdən gəldiyi şübhəsizdir. Buna görə də təşkilatların müştərilərini qazanması və onların ehtiyaclarını ödəməsi vacibdir. Nəticə olaraq, müştəri kapitalı intellektual kapitalın həyatı əhəmiyyət daşıyan tərkib hissəsidir, müştəri məmnuniyyəti, loyallıq və şəbəkə ilə sıx bağlıdır.

Struktur kapitalına təşkilatın qeyri-insanlardan ibarət olan bütün resursları, məsələn, məlumat bazaları, təşkilati sxemlər, proses təlimatları, bilik bazaları, strategiyalar, rutinlər və siyasətlər aiddir. Stewart struktur kapitalın təşkilatın biznes mühitini təmin etdiyini, fərdlərə öz biliklərini yaratmaq və istifadə etmək üçün öz insan kapitalına sərmayə qoymağa kömək etdiyini şərh etmişdir[9]. Ramezan isə struktur kapitalı daha dəqiq şəkildə təşkilatın sistemi və strukturu ilə əlaqələndirmişdir. Bunun əlavə dəyərli məhsul və xidmətlər yaratmaq üçün həyatı əhəmiyyət kəsb etdiyini qeyd etmişdir. Çünki bu, təşkilatın rəqabət üstünlüyü əldə etməsinə imkan verir [10].

Sosial kapitalın intellektual kapitalın mühüm komponentlərindən biri olduğunu bir çox tədqiqatçılar nəzəriyyələrində müdafiə edirlər. Nahapiet və Ghoshal sosial kapitalın bazarda rəqabətə davamlı bir qurum olmaq üçün təşkilatda mühüm rol oynadığını müəyyən etmişdilər. Onlar sosial kapitalın üç əsas ölçüsünü təqdim edirlər: struktur, koqnitiv və əlaqə. Bu ölçülər təşkilatın intellektual kapitalının

dəyərini yaratmaqda əhəmiyyətli rol oynayır [11]. Bourdieu və Wacquant sosial kapitalı "təşkilatdaxili münasibətlərin sabit şəbəkəsi tərəfindən təşkilatda toplanan resursların məcmusu" olaraq müəyyən etmişlər. Eyni şəkildə, Nahapiet və Ghoshal sosial kapitalı "fərdi və ya sosial birliyin malik olduğu əlaqələr şəbəkəsinə daxil edilmiş, mövcud və ondan əldə edilən cari və potensial resursların məcmusu" kimi müəyyən etmişlər. Cohen və Prusak isə sosial kapitalın inam və şəxsi şəbəkələrə əsaslanan insan əlaqələrinin dəyərini təmsil etdiyini vurğulamışlar. Bueno sosial kapitalın, intellektual kapitalın bir tərkib hissəsi olduğunu və təşkilatların fəaliyyətinə əhəmiyyətli töhfə verdiyini müdafiə etmişlər. Sosial kapital, təşkilatlar və işçilər arasında əlaqələri gücləndirərək, rəqabət üstünlüyü əldə etməyə və müsbət iş mühitini inkişaf etdirməyə kömək edir [7].

Biliyə əsaslanan iqtisadiyyatda texnoloji kapital kritik komponent kimi meydana çıxmışdır. Fernándeş və başqaları texnoloji kapitalın əsasən, innovasiyaların istifadəsinə Giriş və istehsal texnikası ilə bağlı biliklərə əsaslandığını qeyd ediblər. Bueno və başqaları isə texnoloji kapitalı innovasiyaya əsaslanan qeyri-maddi aktivlərin və texniki proseslərin cəmi kimi qeyd etmişlər. Texnoloji kapitalın, təşkilatların əqli kapitalına töhfə verdiyi və onların performansına müsbət təsir göstərdiyini vurğulanmışdır. Ramezan texnoloji kapitalı qeyri-maddi aktivlərdən biri olaraq qeyd etmiş, onu intellektual kapitalın bir hissəsi olaraq qiymətləndirmişdir. Texnoloji kapital, təşkilatların innovasiya və inkişaf proseslərini dəstəkləyərək, onların bazar rəqabətində üstünlük qazanmalarına kömək edir.

Berger və Hefner mənəvi kapitalın güc, təsir və ruh üzərində qurulduğunu və bu biliklərin dindən əldə edilə biləcəyini müdafiə etmişdir. Fry liderin mənəvi resursları sosial kontekstdə yerləşdirməsinin əhəmiyyətini qeyd etmişdir. Liderin, ilahi qanunlara və dəyərlərə uyğun davranışları gündəlik həyatında tətbiq etməsi, mənəvi kapitalın əhəmiyyətini artırır. İsmayıl mənəvi kapitalı intellektual kapitalın əlavə komponenti kimi təqdim etmiş və onun təşkilati fəaliyyətə mühüm təsir göstərdiyini bildirmişdir. O, mənəvi kapitalı qeyri-maddi bilik, iman və fərdlərin şüurunda mövcud olan dəyər kimi təsvir etmişdir [12]. Liu mənəvi kapitalı güc və təsir yaradan bir resurs olaraq təsvir etmiş, bunu dini, mənəvi inanc və biliyin köməyi ilə şəxs və ya təşkilat tərəfindən yaradılan təsir kimi qeyd etmişdir

[13]. Bəzi tədqiqatçılar mənəvi kapitalın əsasən iki dəyərə əsaslandığını müdafiə etmişlər: dini və etik dəyərlər. Bu dəyərlər təşkilatlarda güvən və bağlılıq yaradır, həmçinin təşkilatların liderlik fəaliyyətlərini gücləndirir.

Yuxarıda qeyd olunanlara əsasən, intellektual kapital nəzəriyyəsi resurslara və biliyə əsaslanan nəzəriyyənin inkişaf etmiş bir formasıdır. Əksər tədqiqatçılar intellektual kapital nəzəriyyəsinin resurslara və biliyə əsaslanan nəzəriyyə ilə bağlı olduğunu göstərmişlər. Bu yanaşma intellektual kapitalın təşkilatların strateji üstünlük əldə etməsi və davamlı uğurlarını təmin etməsi üçün əsas bir amildir. Ramezan isə bildirib ki, bilik intellektual kapitalın əsasını təşkil edir. Bu baxımdan, intellektual kapitalın ən vacib tərkib hissəsi olaraq qeyri-maddi varlıqlar ön plana çıxır. Belə qeyri-maddi varlıqlar, təşkilatların rəqabət üstünlüyü əldə etmək üçün istifadə etdikləri ən kritik resurslardan biridir [10]. Sveiby, Stewart kimi tədqiqatçılar da bu nəzəriyyəni dəstəkləyərək intellektual kapitalın təşkilatların inkişafı və dəyər yaratması üçün mühüm olduğunu vurğulamışlar.

İntellektual kapital nəzəriyyəsi, təşkilatların müxtəlif resurslarını dəyər yaratmağa necə yönəltməli olduqlarını araşdırır. Bu nəzəriyyə təşkilatın nüfuzu, ticarət markası, işçilərin bilikləri, işçilərin sadıqlığı, müştəri məmnuniyyəti və işgüzar əlaqələr kimi müxtəlif komponentləri birləşdirir. Ənənəvi idarəetmə nəzəriyyələri, xüsusən də resurs əsaslı və biliyə əsaslanan nəzəriyyələr, bu amilləri nəzərə almamışdır. Bu səbəbdən intellektual kapital nəzəriyyəsi təşkilatların qeyri-maddi resurslarından necə istifadə edərək rəqabət üstünlüyü əldə edəcəyini daha yaxşı izah edir.

Bu nəzəriyyə, təşkilatların yalnız maddi resurslara deyil, həm də biliklərə və qeyri-maddi resurslara sərmayə qoyaraq daha dayanıqlı, gəlirli nəticələr əldə etmələrini təmin edir. Şübhəsiz ki, biliklərə əsaslanan iqtisadiyyat, intellektual kapitalın təşkilatlar üçün rəqabət üstünlüyü əldə etməsində ən vacib resurs kimi çıxış edir. Volkov və Garanina mövcud iqtisadiyyatın biliklərə əsaslanan iqtisadiyyat olduğunu və təşkilatlarda məhsul və xidmətlərin dəyərinin yalnız maddi aktivlərdən deyil, həm də intellektual kapital kimi qeyri-maddi aktivlərdən qaynaqlandığını qeyd edirlər. Bu yanaşma intellektual kapitalın təşkilatların inkişafında və bazarda üstünlük qazanmasında nə qədər önəmli olduğunu

göstərir. Bir çox tədqiqatçılar, o cümlədən Stewart, intellektual kapitalın istifadə edilə bilən biliklərə əsaslandığını və bu biliklərin mənfəəti artırmaq, məhsul və xidmətlərdə dəyər yaratmaq üçün istifadə edildiyini vurğulamışdır. Edvinsson intellektual kapitalın biliyə əsaslanan iqtisadiyyatın episentri olduğunu və təşkilatların qeyri-maddi resurslarını istifadə edərək dəyər yaratmasının bu anlayışa əsaslandığını qeyd edir [6]. Viedma, Cabrita və Vaz qlobal miqyasda intellektual kapitalı, təşkilatların işlərinin təşkili və təkmilləşdirilməsi üçün ən vacib resurs kimi tanıyırlar. Martin-de-Castro və digərləri də bu yanaşmanı dəstəkləyərək intellektual kapitalın təşkilatın rəqabət üstünlüyü qazanmasında əsas rol oynadığını qeyd etmişlər. Bu anlayışa görə, təşkilatların müasir biznes rəqabətində üstünlük əldə etməsi üçün "biliyə əsaslanan" və ya "intellektual əsaslı" yeni bir forma təqdim etmələri vacibdir.

Bütün bu nəzəriyyələr intellektual kapitalın yalnız təşkilatın daxili resursları deyil, həm də xarici əlaqələri və şəbəkələri ilə bağlı olduğunu, bunların düzgün idarə olunmasının təşkilatın rəqabət üstünlüyünü qorumaqda əvəzsizliyini göstərir. Bu, təşkilatların bazarda uğur qazanmasında və inkişaf etməsində intellektual kapitalın vacib bir amil olduğunu ortaya qoyur.

İntellektual kapital, biliyə əsaslanan iqtisadiyyatda təşkilatlar üçün uğurun əsas amili kimi meydana çıxmışdır. Andriessen qeyd etmişdir ki, intellektual kapital hələ də cəlbədicə bir mövzu olaraq qalır və intellektual kapital nəzəriyyəsi kifayət qədər gəncdir. Bu yanaşma, xüsusilə qloballaşma prosesinin sürətlənməsi ilə əlaqədar olaraq, təşkilatların ənənəvi idarəetmə üsullarını dəyişdirmələrini vacib edir [14]. İndiki dövrdə, dəyərin yaradılması intellektual kapitala əsaslanır və təşkilatların bazarda uğurla rəqabət aparması üçün bu kapitalı anlamaq və düzgün idarə etmək vacibdir. Cabrita intellektual kapitalın hər bir komponentini araşdıraraq, təşkilatların bu fərqli təşkilati elementləri sistematik şəkildə necə birləşdirərək maddi dəyər yaratdıqlarını başa düşməyi təklif edir. Bu yanaşma təşkilatların dəyər yaradılması prosesinin ümumi mənzərəsini daha aydın şəkildə görməyə imkan verir [15].

Nəticə

İntellektual kapitalın qlobal miqyasda əhəmiyyəti artmaqda davam edir. Bu konsepsiya, xüsusilə Avropa, Skandinaviya və ABŞ-da böyük diqqətə sa-

hib olmuşdur. Bəzi tədqiqatçılara görə, intellektual kapitalın konsepsiyasının Avropada və Skandinaviya ölkələrində tarixi kökləri var və bir neçə təşkilat son on ildən on beş ilədək bu konsepsiyayı sınaqdan keçirərək və tətbiq edərək rəqabət üstünlüyü əldə etməyə çalışmışdır. Bəzi tədqiqatçılar isə intellektual kapitalın tətbiqi və konsepsiyasının artıq yetkinləşdiyini və bu anlayışın Avropa, Skandinaviya və ABŞ-da geniş yayılaraq təşkilatlar tərəfindən rəqabət üstünlüyü əldə etmək üçün daha çox qəbul olunduğunu iddia etmişdir. Bu baxımdan, intellektual kapital yalnız təşkilatların daxili resursları kimi deyil, həm də bazarda mövcud rəqabətə uyğunlaşma və müsbət inkişaf üçün kritik bir amil kimi çıxış edir. Bu, təşkilatların bazarda qalib gəlməsi üçün intellektual kapitalın əhəmiyyətinin və onun düzgün şəkildə idarə edilməsinin vacib olduğunu göstərir. Bəzi tədqiqatçılar inkişaf etmiş iqtisadiyyatlarda və xüsusilə ABŞ-da işçilərin 60%-dən çoxunun bilik işçiləri olduğunu vurğulamışlar. Lakin inkişaf etməkdə olan ölkələrdə intellektual kapitalın konsepsiyası və tətbiqi hələ yenicə yaranmaqdadır. Bu, o deməkdir ki, bu ölkələrdə intellektual kapitalın yaradılması və onun iş həyatına inteqrasiyası hələ də başlanğıc mərhələsindədir və yüksək inkişaf potensialına malikdir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Penrose E. (1980). *The theory of the growth of the firm*, 2nd ed. Basil blackwell publisher. Oxford.
2. Barney J. (1991). "Firm resources and sustained competitive advantage", *Journal of management*. Vol. 17, No. 1, pp.99–120.
3. Curado C. and Bontis N. (2006). "The knowledge-based view of the firm and its theoretical precursor". *International journal of learning and intellectual capital*. Vol. 3, No. 4, pp.367–381.
4. Sveiby K.E. (2001). "A knowledge-based theory of the firm to guide strategy formulation". *Journal of intellectual capital*. Vol. 2, No. 4, pp.344–358.
5. Kozak M. (2011). "Strategic approach to intellectual capital development in regions". *Int. J. learning and intellectual capital*. Vol. 8, No. 1, pp.76–93.
6. Edvinsson L. (2002). *Corporate Longitude*. Prentice Hall. London.
7. Bueno E., Salmador, M.P., Rodriguez O. and de Castro G.M. (2006). "Internal logic of intellectual capital: a biological approach". *Journal of intelle-*

ctual capital. Vol. 7, No. 3, pp.394–405.

8. Bontis N. (1998). "Intellectual capital: an exploratory study that develops measures and models". *Management decision*. Vol. 36, No. 2, pp.63–76.

9. Stewart T.A. (2022). *The wealth of knowledge: Intellectual capital and the twenty first century organization*. Doubleday. New York.

10. Ramezan M. (2011). "Intellectual capital and organizational organic structure in knowledge society: how are these concepts related?". *International journal of information management*. Vol. 31, No. 1, pp.88–95.

11. Nahapiet J. and Ghoshal S. (1998). "Social capital, intellectual capital and the organizational advantage". *Academy of management review*. Vol. 23, No. 2, pp.242–266.

12. İsmail M.B. (2005). "The influence of intellectual capital on the performance of telekom Malaysia", PhD thesis, Universiti Teknologi Malaysia.

13. Liu A. (2008). "Measuring spiritual capital as a latent variable". Available at: <http://www.researchmethods.org/MeasuringSpCapital.pdf>.

14. Andriessen D. (2001). "Weightless wealth four modifications to standard intellectual capital theory", *The 4th world congress on the management of intellectual capital*. Hamilton, Ontario Canada.

15. Cabrita M.R. (2009). "Intellectual capital: a phenomenon of interrelationships". *Int. J. business and system research*. Vol. 3, No. 2, pp.229–256.

XÜLASƏ

Müasir biznes mühitində intellektual kapital təşkilatların uğurunun və rəqabət üstünlüyünün əsas amillərindən biri kimi qəbul edilir. Qloballaşma və texnoloji inkişafa paralel olaraq təşkilatlar bilik əsaslı iqtisadiyyata uyğunlaşmalı və intellektual kapitalın idarə edilməsinə daha çox diqqət yetirməlidirlər. İntellektual kapital təşkilatın dəyərini, innovasiya qabiliyyətinin, bilik menecmentinin və strateji inkişafının formalaşmasında mühüm rol oynayır. Bu kapital altı əsas komponentdən ibarətdir: insan kapitalı, müştəri kapitalı, struktur kapitalı, sosial kapital, texnoloji kapital və mənəvi kapital. Hər bir komponent təşkilat daxilində bilik və bacarıqların yaradılmasına, qorunmasına və yayılmasına töhfə verir. Tədqiqatçılar intellektual kapital nəzəriyyəsinin əsasən resurslara əsaslanan və biliyə əsaslanan nəzəriyyələrlə sıx əlaqəli olduğunu bildirirlər. Resurslara əsaslanan yanaşma təşkilatın mad-

di və qeyri-maddi resurslarından istifadəyə fokuslanır, biliyə əsaslanan yanaşma isə biliklərin əldə olunması, ötürülməsi və tətbiqinə üstünlük verir. Bu məqalə mövcud ədəbiyyatı araşdıraraq, intellektual kapital nəzəriyyəsinin bu iki yanaşma ilə qarşılıqlı əlaqəsini öyrənir. Tədqiqat nəticəsində müəyyən edilir ki, intellektual kapital nəzəriyyəsi resurslara və biliyə əsaslanan yanaşmaların vəhdətindən formalaşmışdır. Məqalə həmçinin intellektual kapitalın effektiv idarə olunmasının təşkilatların innovativ inkişafına və bazardakı mövqeyinin gücləndirilməsinə təsirini araşdırır. Bundan əlavə, mövcud elmi bilikləri genişləndirmək, intellektual kapitalın idarə edilməsi və inkişafı sahəsində yeni nəzəri və praktik yanaşmaları müəyyən etmək məqsədini daşıyır. Bu tədqiqat intellektual kapital nəzəriyyəsinə dair gələcək araşdırmalara və praktiki tətbiqlərə töhfə verməyi hədəfləyir.

Açar sözlər: *resurslara əsaslanan nəzəriyyə, biliyə əsaslanan nəzəriyyə, intellektual kapital, insan kapitalı, struktur kapitalı, sosial kapital.*

Gulnar Vugar Safarova

Azerbaijan State University of Economics

(UNEC), Doctoral Student

Baku, Azerbaijan

gulnar_safarova@list.ru

<https://orcid.org/0009-0004-2402-6050>

THEORETICAL PERSPECTIVES ON THE DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL CAPITAL

SUMMARY

In the modern business environment, intellectual capital is recognized as one of the key factors determining the success and competitive advantage of organizations. Alongside globalization and technological development, organizations must adapt to a knowledge-based economy and place greater emphasis on managing intellectual capital. Intellectual capital plays a crucial role in shaping an organization's value, innovation capacity, knowledge management, and strategic development. This capital consists of six main components: human capital, customer capital, structural capital, social capital, technological capital, and moral capital. Each component contributes to the creation, retention,

and dissemination of knowledge and skills within an organization. Researchers argue that the theory of intellectual capital is closely linked to resource-based and knowledge-based theories. The resource-based approach focuses on the utilization of an organization's tangible and intangible resources, while the knowledge-based approach prioritizes the acquisition, transfer, and application of knowledge. This article examines the interaction between intellectual capital theory and these two approaches by analyzing existing literature. The research findings indicate that intellectual capital theory has emerged from the integration of resource-based and knowledge-based approaches. Additionally, the article explores how the effective management of intellectual capital influences the innovative development of organizations and strengthens their market position. Furthermore, it aims to expand existing scientific knowledge and identify new theoretical and practical approaches in the field of intellectual capital management and development. This research seeks to contribute to future studies and practical applications related to intellectual capital theory.

Keywords: *resource-based theory, knowledge-based theory, intellectual capital, human capital, structural capital, social capital.*

Сафарова Гюльнар Вугар

*Азербайджанский Государственный
Экономический Университет (UNEC),*

Докторант

Баку, Азербайджан

gulnar_safarova@list.ru

<https://orcid.org/0009-0004-2402-6050>

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА

РЕЗЮМЕ

В современном бизнес-среде интеллектуальный капитал рассматривается как один из ключевых факторов успеха организаций и их конкурентного преимущества. В условиях глобализации и технологического развития организации должны адаптироваться к экономике, основанной на знаниях, и уделять больше вни-

мания управлению интеллектуальным капиталом. Интеллектуальный капитал играет важную роль в формировании ценности организации, ее инновационного потенциала, управления знаниями и стратегического развития. Этот капитал включает шесть основных компонентов: человеческий капитал, клиентский капитал, структурный капитал, социальный капитал, технологический капитал и моральный капитал. Каждый из этих компонентов способствует созданию, сохранению и распространению знаний и навыков внутри организации. Исследователи отмечают, что теория интеллектуального капитала тесно связана с ресурсным и знание-ориентированным подходами. Ресурсный подход фокусируется на использовании материальных и нематериальных ресурсов организации, тогда как знание-ориентированный подход делает акцент на приобретении, передаче и применении знаний. Данная статья анализирует существующую литературу и рассматривает взаимосвязь между теорией интеллектуального капитала и этими двумя подходами. Результаты исследования показывают, что теория интеллектуального капитала формируется на основе синтеза ресурсного и знание-ориентированного подходов. Кроме того, в статье рассматривается влияние эффективного управления интеллектуальным капиталом на инновационное развитие организаций и укрепление их позиций на рынке. Также ставится цель расширить существующие научные знания и определить новые теоретические и практические подходы в области управления и развития интеллектуального капитала. Данное исследование нацелено на внесение вклада в дальнейшие научные изыскания и практическое применение теории интеллектуального капитала.

Ключевые слова: *ресурсный подход, знание-ориентированный подход, интеллектуальный капитал, человеческий капитал, структурный капитал, социальный капитал.*